

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ลุ่มแม่น้ำแม่กลองและท่าจีน ตั้งอยู่ทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา ครอบคลุม จังหวัดกาญจนบุรี สุพรรณบุรี ราชบุรี นครปฐม เป็นพื้นที่ที่มีแม่น้ำแม่กลองและแม่น้ำท่าจีนหล่อเลี้ยงให้ความชุ่มชื้น ซึ่งเอื้อประโยชน์ด้านอุปโภคบริโภค และเป็นเส้นทางคมนาคมของชุมชนมาตั้งแต่สมัยโบราณ ในบริเวณนี้อุดมไปด้วยหลักฐานทางโบราณคดี โดยปรากฏร่องรอยการอยู่อาศัยของมนุษย์มาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ จนกระทั่งเข้าสู่สมัยประวัติศาสตร์ ได้แก่ ทวารวดี ลพบุรี (เป็นช่วงที่มีอิทธิพลวัฒนธรรมเขมรโบราณแพร่หลายเข้ามา) อยุธยา และรัตนโกสินทร์

วัฒนธรรมเขมรจากอาณาจักรกัมพูชาโบราณได้แพร่หลายเข้ามาสู่บ้านเมืองในดินแดนประเทศไทยปัจจุบัน ตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 12-18 โดยพบหลักฐานหลายประเภททั้งด้าน สถาปัตยกรรม ประติมากรรม จารึก และร่องรอยชุมชนโบราณ ซึ่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคตะวันออกของประเทศไทย เป็นพื้นที่ที่พบหลักฐานในวัฒนธรรมเขมรช่วงเวลาดังกล่าวมากที่สุด โดยเฉพาะในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่างบริเวณลุ่มแม่น้ำมูล เนื่องมาจากว่าบริเวณนี้มีอาณาเขตติดต่อกับประเทศกัมพูชา ในขณะที่อาณาบริเวณที่อยู่ถัดออกมา ซึ่งเป็นพื้นที่ทางภาคกลางและภาคตะวันตกนั้นมักปรากฏร่องรอยวัฒนธรรมเขมรในรุ่นหลังกว่า คือ มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 15 เป็นต้นมา¹ (ยกเว้นที่เมืองอู่ทอง) และพบหลักฐานมากในช่วงพุทธศตวรรษที่ 18 อันตรงกับรัชกาลของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 แห่งอาณาจักรกัมพูชา โดยเฉพาะพื้นที่บริเวณลุ่มแม่น้ำแม่กลอง-ท่าจีน มีหลักฐานปรากฏเป็นศาสนสถานที่มีอายุอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 18 เช่น ปราสาทเมืองสิงห์จังหวัดกาญจนบุรี โบราณสถานสระโกสินารายณ์ จังหวัดราชบุรี

¹ หลักฐานทางโบราณคดีที่ปรากฏอิทธิพลวัฒนธรรมเขมรในบริเวณภาคกลางของประเทศไทย ซึ่งกำหนดอายุอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 15 คือ เทวสถานปรางค์แขก จังหวัดลพบุรี หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล ทรงกำหนดอายุไว้ในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 15 อาจารย์สมิทธิ ศิริภัทร์ กำหนดอายุไว้ราวกลางพุทธศตวรรษที่ 15 ในขณะที่หม่อมราชวงศ์สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์ กำหนดอายุไว้ราวปลายพุทธศตวรรษที่ 15 ในสมัยแปดรูป ดูหม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล, *ศิลปะสมัยลพบุรี*, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2547), 8 ; หม่อมราชวงศ์สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์, *ศิลปะร่วมแบบเขมรในประเทศไทย : ภูมิหลังทางปัญญา-รูปแบบทางศิลปกรรม* (กรุงเทพฯ : มติชน, 2537), 63 และ สฤณีพิงศ์ ขุนทรง, “ปรางค์แขกเมืองลพบุรีกับประเด็นศึกษาใหม่” (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2548), 75.

โบราณสถานเนินทางพระ จังหวัดสุพรรณบุรี บริเวณวัดมหาธาตุจังหวัดราชบุรี ปราสาทวัด
กำแพงแดง จังหวัดเพชรบุรี เป็นต้น

จากการค้นพบหลักฐานที่มีอิทธิพลวัฒนธรรมเขมรช่วงพุทธศตวรรษที่ 18 ในบริเวณ
ภาคกลางและภาคตะวันตกของประเทศไทย ทำให้มีนักปราชญ์และนักวิชาการส่วนใหญ่² นำเอา
หลักฐานดังกล่าวมาเชื่อมโยงสอดคล้องกับข้อความตอนหนึ่งที่ปรากฏในจารึกปราสาทพระขรรค์
(บทที่ 115-121) ซึ่งกล่าวว่า พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ทรงสถาปนาพระชัยพุทธมหานาถประดิษฐานไว้
ตามสถานที่ต่างๆหลายแห่ง ในบรรดาสถานที่ที่กล่าวถึงอยู่ในจารึกนั้น มีชื่อเมืองที่เชื่อกันว่าน่าจะ
ตั้งอยู่บริเวณทางภาคกลางและภาคตะวันตกของไทยปรากฏรวมอยู่ด้วย ได้แก่ ลโวทยปุระ (คือเมือง
ละโว้หรือลพบุรี), สุวรรณปุระ (คือเมืองสุพรรณบุรี), ศัมพูกปฏัญนะ (เชื่อว่าอาจอยู่บริเวณสระโกสิ-
นารายณ์), ชัยราชปุรี (คือเมืองราชบุรี), ศรีชัยสิงหปุรี (คือเมืองสิงห์ จังหวัดกาญจนบุรี) และศรีชัย-
วัชรปุรี (คือเมืองเพชรบุรี บริเวณวัดกำแพงแดง) สรุปแล้วนักวิชาการกลุ่มนี้เชื่อว่า อำนาจทาง
การเมืองของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 แห่งอาณาจักรกัมพูชาโบราณ ได้แผ่ขยายเข้ามาในลุ่มแม่น้ำ
เจ้าพระยาบริเวณภาคกลางและภาคตะวันตกในช่วงพุทธศตวรรษที่ 18 โดยที่อำนาจทางการเมือง
ได้เข้ามาพร้อมกับอิทธิพลทางวัฒนธรรม

อย่างไรก็ตาม มีนักวิชาการอีกกลุ่มหนึ่งที่มีความคิดเห็นขัดแย้งกับเรื่องดังกล่าว โดย
นักวิชาการกลุ่มนี้ เชื่อว่าบรรดาเมืองต่างๆที่ตั้งอยู่ทางภาคกลางและภาคตะวันตกของประเทศไทย
ดังที่กล่าวมาแล้วนั้น ไม่มีความเกี่ยวข้องกับอำนาจทางการเมืองของเขมร หลักฐานต่างๆที่พบเป็น
เพียงการได้รับอิทธิพลทางด้านวัฒนธรรมเขมรในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 แพร่หลายเข้ามาใน
ภูมิภาคนี้เท่านั้น

บริเวณประเทศไทยปัจจุบันนี้ได้พบร่องรอยของชุมชนโบราณที่เจริญขึ้นภายใต้
วัฒนธรรมเขมรทั้งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและบริเวณภาคกลาง ชุมชนโบราณเหล่านี้มักมีที่

² เช่น George Coedès, “La Stèle du Prah Khan d’ Angkor,” *Bulletin de L’ École Française d’ Extrême-Orient*, Tome II 1941 ซึ่ง สุภรณ์ อัสวสันโสภณ ได้แปลจากต้นฉบับภาษาฝรั่งเศสเป็นภาษาไทยใน *ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 4* (พระนคร : คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และโบราณคดี สำนักนายกรัฐมนตรี, 2513) ; M.C. Subhadradis Diskul, “Notes on Recent Excavations at Prasat Muang Singh,” *Journal of the Siam Society*, 66,1(January 1978) : 110-111 ; สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์, “ปราสาทเมืองสิงห์กับอำนาจทางการเมืองของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7,” *ศิลปวัฒนธรรม* 8,8 (มิถุนายน 2530) : 44-48 ; จิตร ภูมิศักดิ์, *สังคมไทย ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาก่อนสมัยศรีอยุธยา* (กรุงเทพฯ : ไม้จาม, 2526), 284-285.

³ ศรีศักร วัลลิโภคม, “อำนาจทางการเมืองของชัยวรมันที่ 7,” ใน *ข้อขัดแย้งเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ไทย* (กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2524), 15-25 ; พิเศษ เจียจันทร์พงษ์, “เมืองสิงห์และปราสาทเมืองสิงห์ที่แคว้นน้อย ไม่ใช่ “ขอม” (เขมร),” *ศิลปวัฒนธรรม* 8,6 (เมษายน 2530) : 106-113.

ตั้งอยู่ไม่ห่างไกลจากแหล่งน้ำธรรมชาติ โดยที่ชุมชนโบราณในวัฒนธรรมเขมรที่พบทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ นั้น มักเป็นชุมชนที่มีคูน้ำคันดินล้อมรอบแบบสม่ำเสมอ มีแผนผังเป็นรูปทรงสี่เหลี่ยม (กับชุมชนอีกลักษณะหนึ่ง คือเป็นชุมชนที่ไม่มีคูน้ำคันดิน แต่อาจมีการสร้างศาสนสถานและบารายอยู่ในบริเวณนั้น เช่น ชุมชนที่พนมรุ้ง เป็นต้น) และมีการสร้างศาสนสถานขึ้นเป็นศูนย์กลางของเมืองหรือชุมชนนั้น มีการขุดสระน้ำหรือสร้างอ่างเก็บน้ำขนาดใหญ่ ซึ่งเรียกกันว่าบาราย เพื่อเก็บกักน้ำไว้ใช้ในการอุปโภคบริโภค มีการสร้างทำนบและคูคลองเพื่อใช้ในการจ่ายน้ำไปยังบริเวณพื้นที่เกษตรกรรมได้ ในเรื่องการวางผังเมืองในลักษณะเช่นนี้เป็นการได้รับแบบอย่างมาจากอาณาจักรกัมพูชาโบราณ⁴ โดยมีตัวอย่างปรากฏให้เห็นที่เมืองพระนครหลวงที่พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ทรงสร้างขึ้นในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 18

สำหรับชุมชนโบราณในวัฒนธรรมเขมรที่พบทางภาคกลางนั้น ส่วนใหญ่เป็นไปในการทำนองเดียวกันกับชุมชนเขมรที่พบในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ กล่าวคือ มักมีแผนผังรูปสี่เหลี่ยมสม่ำเสมอ ซึ่งร่องรอยของชุมชนเหล่านี้สามารถตรวจดูได้จากแผนที่ภาพถ่ายทางอากาศ โดยพิจารณาประกอบกับหลักฐานทางด้านโบราณสถานและโบราณวัตถุที่มีอายุอยู่ในสมัยลพบุรีอันเป็นช่วงเวลาที่มอญวัฒนธรรมเขมรแพร่เข้ามาในประเทศไทย

จากการศึกษาทางด้านภาพถ่ายทางอากาศของ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ทิวา ศุภจรรยา และ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ผ่องศรี วนาสิน⁵ และจากการดำเนินงานทางด้านโบราณคดีที่ผ่านมา ทำให้พบร่องรอยชุมชนโบราณในวัฒนธรรมเขมรเป็นจำนวนหลายแห่งในบริเวณลุ่มแม่น้ำแม่กลอง-ท่าจีน ซึ่งเป็นพื้นที่ทางภูมิภาคตะวันตกของประเทศไทย อาทิ

เมืองสิงห์ ตั้งอยู่บนที่ราบริมฝั่งแม่น้ำแควน้อย ตำบลสิงห์ อำเภอไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรี กรมศิลปากรประกาศขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานของชาติ เมื่อวันที่ 8 มีนาคม พ.ศ. 2478 และทำการประกาศกำหนดขอบเขตโบราณสถานในวันที่ 29 มิถุนายน พ.ศ. 2503 มีเนื้อที่ทั้งสิ้น 718 ไร่ 3 งาน ส่วนสำนักงานที่ดินจังหวัดกาญจนบุรีดำเนินการรังวัดขอบเขตของ

⁴ หม่อมราชวงศ์ สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์, ศิลปะร่วมแบบเขมรในประเทศไทย : ภูมิหลังทางปัญญารูปแบบทางศิลปกรรม, 30-34 ; มยุรี วีระประเสริฐ, “ การเผยแพร่อารยธรรมเขมรโบราณและหลักฐานโบราณคดีสมัยลพบุรี,” ใน โบราณคดีและประวัติศาสตร์ในประเทศไทย (กรุงเทพฯ : ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2545), 207-209.

⁵ ผ่องศรี วนาสิน และทิวา ศุภจรรยา, เมืองโบราณบริเวณชายฝั่งทะเลเดิมของที่ราบภาคกลาง : การศึกษาตำแหน่งที่ตั้งและภูมิศาสตร์สัมพันธ์ (กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2524) ; ทะเบียนตำแหน่งที่ตั้งชุมชนโบราณในประเทศไทย (กรุงเทพฯ : โครงการวิจัยชุมชนโบราณจากภาพถ่ายทางอากาศ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526).

โบราณสถานเมืองสิงห์ ได้เนื้อที่ 641 ไร่ 1 งาน 65 ตารางวา⁶ ระหว่างปี พ.ศ. 2517-2529 กรมศิลปากรดำเนินการขุดแต่งและบูรณะโบราณสถานแห่งนี้⁷ ทำให้พบซากโบราณสถานทั้งหมด 4 ตำแหน่งตั้งอยู่ภายในเขตกำแพงเมือง⁸ นอกจากนี้ยังพบประติมากรรมรูปเคารพหินทราย และประติมากรรมปูนปั้นอีกเป็นจำนวนมาก หลักฐานเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของศิลปะขอมในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7

เมืองครุฑ ตั้งอยู่บริเวณที่ราบหุบเขา ในเขตบ้านท่าตาเสือ ตำบลสิงห์ อำเภอไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรี ห่างจากปราสาทเมืองสิงห์ไปทางทิศตะวันออกประมาณ 6 กิโลเมตร เมื่อปี พ.ศ. 2534 ทางอุทยานประวัติศาสตร์เมืองสิงห์ กรมศิลปากร ดำเนินการขุดแต่งเนินดินโบราณสถานภายในเมืองแห่งนี้ พบว่ามีลักษณะเป็นซากโบราณสถานขนาดเล็ก (ปัจจุบันคงเหลือเพียงส่วนฐาน) ก่อศิลาแลง มีร่องรอยของการฉาบปูนที่ผิวของศิลาแลงหลงเหลือให้เห็นอยู่บ้าง บริเวณโดยรอบโบราณสถานขุดพบชิ้นส่วนประติมากรรมรูปครุฑหินทราย รวมทั้งเศษภาชนะดินเผาแบบพื้นเมืองอีกเล็กน้อย สันนิษฐานว่า เมืองครุฑแห่งนี้คงมีอายุรุ่นราวคราวเดียวกับเมืองสิงห์⁹ และอีกเกือบ 10 ปีต่อมา กรมศิลปากรโดยสำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 2 สุพรรณบุรี เข้าทำการสำรวจที่เมืองนี้อีกครั้งในช่วงเดือนมีนาคม พ.ศ.2543¹⁰

เมืองโบราณที่สระโกสินารายณ์ ตั้งอยู่ทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำแม่กลองในเขตตำบลท่าเสา อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี แผนผังของเมืองเป็นรูปสี่เหลี่ยม กว้างยาวประมาณด้านละ 960 เมตร โดยทำเป็นแนวคันดินล้อมรอบ ภายในเมืองมีซากโบราณสถานเป็นเนินขนาดใหญ่ ซึ่งชาวบ้านเรียกกันว่า จอมปราสาท กรมศิลปากรเริ่มทำการขุดแต่งเนินโบราณสถานแห่งนี้ไปเป็น

⁶ ระพีศักดิ์ ชัชวาล, รายงานการขุดแต่งและบูรณะปราสาทเมืองสิงห์ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, 2520). กรมศิลปากรจัดพิมพ์เนื่องในโอกาสจตุรศกการพิเศษวันเด็กแห่งชาติ เรื่องปราสาทเมืองสิงห์ ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร 8 มกราคม 2520), 6-7.

⁷ เรื่องเดียวกัน.

⁸ กรมศิลปากร, จดหมายเหตุการปฏิบัติงานโครงการอุทยานประวัติศาสตร์เมืองสิงห์ (กรุงเทพฯ : สมาพันธ์, 2530), คู่มือที่ 4 ตั้งแต่หน้า 41 และกรมศิลปากร, เอกสารทางวิชาการเรื่องปราสาทเมืองสิงห์ (กรุงเทพฯ : สมาพันธ์, 2531), 59-107.

⁹ สถาพร ขวัญยืน, “รายงานพิเศษ เมืองครุฑ,” สารกรมศิลปากร 7, 3 (2537) : 4-9.

¹⁰ กรมศิลปากร, “รายงานการสำรวจเมืองโบราณเมืองครุฑ ตำบลสิงห์ อำเภอไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรี,” ฝ่าวิชาการสำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 2 สุพรรณบุรี, มีนาคม 2543. (อัครา)

บางส่วนเมื่อปี พ.ศ.2509¹¹ จากการขุดแต่งในครั้งนั้นทำให้พบประติมากรรมรูปเคารพชิ้นสำคัญ คือ พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรเปล่งรัศมี ประติมากรรมชิ้นนี้เป็นลักษณะของศิลปะขอมแบบบาเยนที่เกิดขึ้นในรัชสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ซึ่งพบในประเทศไทยเพียงไม่กี่องค์ และทุกองค์ล้วนค้นพบอยู่ในบริเวณภาคกลางทั้งสิ้น นอกจากนี้ยังพบชิ้นส่วนประติมากรรมรูปพระโพธิสัตว์ และชิ้นส่วนลวดลายปูนปั้นประดับสถาปัตยกรรมด้วย บริเวณภายในเมืองได้พบสระน้ำเป็นจำนวนหลายแห่ง ส่วนภายนอกเมืองติดกับคันดินทางด้านทิศเหนือมีสระน้ำขนาดใหญ่อยู่สระหนึ่งเรียกว่าสระโกสินารายณ์ นอกจากนี้ยังพบเนินโบราณสถานขนาดเล็กมีลักษณะเป็นซากเจดีย์ก่อด้วยอิฐกระจายกันอยู่ทั้งภายในและภายนอกของตัวเมือง

เมืองราชบุรี ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำแม่กลองด้านทิศตะวันตกในเขตตัวเมืองปัจจุบัน จากภาพถ่ายทางอากาศทำให้เห็นแผนผังของเมืองเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีแนวคันดินหรือกำแพงเมืองล้อมรอบสามด้าน ส่วนอีกด้านคือด้านทิศตะวันออกนั้นอยู่ติดกับแม่น้ำ ภายในเมืองมีวัดมหาธาตุประดิษฐานอยู่เกือบกึ่งกลางเมือง ซึ่งปรากฏร่องรอยโบราณวัตถุสถานที่มีความสำคัญมาตั้งแต่สมัยลพบุรี ยุชยา และรัตนโกสินทร์¹² ด้วยสาเหตุที่วัดนี้เป็นวัดที่มีความสำคัญมาตั้งแต่อดีต จึงทำให้มีการบูรณะปฏิสังขรณ์ในหลายๆ ครั้ง¹³ และครั้งล่าสุดในปีงบประมาณ 2546 ได้มีการขุดแต่งขุดค้นและบูรณะแนวกำแพงแก้วของวัดมหาธาตุ ตามโครงการบูรณะซ่อมแซมกำแพงแก้ววัดมหาธาตุวรวิหารขององค์การบริหารส่วนจังหวัดราชบุรี ผลจากการดำเนินงานพบว่า แนวกำแพงแก้วที่วัดมหาธาตุราชบุรีมีการก่อสร้างซ้อนทับกันมาอย่างน้อย 2 สมัย ได้แก่ สมัยแรกเป็นงานก่อสร้างในวัฒนธรรมขอม มีอายุประมาณพุทธศตวรรษที่ 18 ส่วนสมัยที่สองเป็นงานในสมัยอยุธยา และมีการบูรณะซ่อมแซมเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน¹⁴

¹¹ กรมศิลปากร, “รายงานการสำรวจและขุดแต่งโบราณสถานบริเวณสระโกสินารายณ์ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี,” ศิลปากร 10, 2 (2509) : 35-44.

¹² ศรีศักร วัลลิโภดม, “ตามสองฝั่งน้ำแม่กลองก่อนพุทธศตวรรษที่ 20,” เมืองโบราณ 4, 1 (ตุลาคม – ธันวาคม 2520) : 84 ; กรมศิลปากร, ทะเบียนโบราณสถานในเขตหน่วยศิลปากรที่ 2 (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2538), 187-189 และ พัทธินันท์ สุขประมุข, “โบราณคดี ประวัติศาสตร์และศิลปกรรมในราชบุรี : สมัยประวัติศาสตร์,” ใน ราชบุรี(กรุงเทพฯ : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ปจำกัด, 2534. กรมศิลปากรจัดพิมพ์เนื่องในวโรกาสสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินทรงเปิดพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติราชบุรี 14 ตุลาคม 2534), 106-110.

¹³ ดู กรมศิลปากร, ทะเบียนโบราณสถานในเขตหน่วยศิลปากรที่ 2, 189.

¹⁴ ห้างหุ้นส่วนจำกัดฐานอนุรักษ์, “รายงานการขุดแต่ง ขุดค้น และบูรณะแนวกำแพงแก้ววัดมหาธาตุวรวิหาร ราชบุรี ตำบลหน้าเมือง อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี,” ปีงบประมาณ 2546. (อัครา)

โบราณสถานเนินทางพระ ตั้งอยู่ในเขตตำบลบ้านสระ อำเภอสามชูก จังหวัดสุพรรณบุรี ปัจจุบันมีสภาพเป็นเนินโบราณสถานกลางทุ่งนา ไม่ปรากฏร่องรอยคูน้ำคันดินอันเป็นขอบเขตของชุมชน ตัวโบราณสถานถูกขุดค้ำทำลายจนเสียหาย คงเหลืออยู่เฉพาะส่วนฐานของโบราณสถาน ซึ่งเป็นศิลาแลง และมีอิฐ รวมทั้งเศษปูนปั้นที่เป็นเครื่องประดับสถาปัตยกรรมกองทับถมอยู่ร่วมกัน เมื่อปี พ.ศ. 2522 หน่วยศิลปากรที่ 2 สุพรรณบุรี และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติอุททอง ได้ขุดแต่งซากโบราณสถานแห่งนี้ ระหว่างวันที่ 1 กรกฎาคม – 15 สิงหาคม¹⁵ จากการขุดแต่งในครั้งนั้นทำให้พบโบราณวัตถุประเภทต่างๆ อันจัดอยู่ในศิลปะขอมแบบบาบูน ปัจจุบันเก็บรักษาและจัดแสดงไว้ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติอุททองและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสุพรรณบุรี

เมืองโบราณที่บ้านหนองแจง ตั้งอยู่ในเขตตำบลไร่ไร่ อำเภอดอนเจดีย์ จังหวัดสุพรรณบุรี ในบริเวณนี้ ศาสตราจารย์ของ บวสเชอลิเยร์ (Jean Boisselier) เคยเดินทางมาสำรวจเมื่อปี พ.ศ. 2508 ท่านได้กล่าวว่า “ณ บริเวณพื้นที่แห่งนี้มีร่องรอยของโบราณวัตถุสถานขอมอันอาจกำหนดอายุได้ตั้งแต่รัชกาลของพระเจ้าสุริยวรมันที่ 1 ลงมาจนถึงรัชกาลของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7”¹⁶

ในปี พ.ศ. 2529 กรมศิลปากร (นำโดยนายจารึก วิไลแก้ว) ดำเนินการสำรวจบริเวณบ้านหนองแจง ทำให้พบเศษภาชนะดินเผาเนื้อดิน (Earthenware) เศษภาชนะดินเผาเนื้อแกร่ง (Stoneware) และเศษเครื่องถ้วยประเภทเนื้อกระเบื้อง (Porcelain) เศษภาชนะที่พบเหล่านี้มีทั้งที่เป็นเครื่องถ้วยเขมร (สมัยลพบุรี) เครื่องถ้วยจีน และเศษภาชนะดินเผาที่ผลิตจากแหล่งเตาพื้นเมือง อันอาจกำหนดอายุอยู่ในช่วงราวพุทธศตวรรษที่ 17-19¹⁷

เมืองโบราณบ้านคูเมือง ตั้งอยู่ที่ตำบลทุ่งคลี อำเภอดมบรรพต จังหวัดสุพรรณบุรี ลักษณะเป็นชุมชนโบราณที่มีคูน้ำล้อมรอบรูปสี่เหลี่ยมมุมมน ไม่ปรากฏร่องรอยคันดินหรือกำแพงเมือง ตามประวัติการศึกษาที่ผ่านมาทำให้ทราบว่า เมืองโบราณแห่งนี้เคยได้รับการสำรวจแล้วเป็นจำนวนหลายครั้ง ตั้งแต่เมื่อประมาณปี พ.ศ. 2508 โดยนักศึกษาในชุมนุมศึกษาโบราณคดี วัฒนธรรม มหาวิทยาลัยศิลปากร พบว่าภายในเมืองมีเนินสูงต่ำมากมาย มีเศษภาชนะดินเผา

¹⁵ บันเทิง พูลศิลป์, “แหล่งโบราณคดีในสุพรรณบุรี,” เอกสารการสัมมนาทางวิชาการ เรื่อง สุพรรณบุรี : ประวัติศาสตร์ ศิลปะ และวัฒนธรรม, วันที่ 17 – 20 พฤศจิกายน 2530 ณ ห้องประชุมเทศบาลเมืองสุพรรณบุรี จัดโดยสถาบันไทยศึกษา ฝ่ายวิชาการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และจังหวัดสุพรรณบุรี, 10.

¹⁶ ของ บวสเชอลิเยร์, ความรู้ใหม่ทางโบราณคดีจากเมืองอุททอง, แปลโดยหม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล (พระนคร : กรมศิลปากร, 2511), 2-3.

¹⁷ กรมศิลปากร, “รายงานการสำรวจแหล่งโบราณคดีบ้านหนองแจง,” โครงการ โบราณคดีประเทศไทย (ภาคกลาง) กองโบราณคดี, 2529. (อัดสำเนา)

กระจายบนผิวดิน มีสระน้ำขนาดใหญ่อยู่ริมคูเมืองด้านตะวันตก และซากสถาปัตยกรรมทางด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ของตัวเมือง¹⁸ ปี พ.ศ. 2528 กรมศิลปากรนำโดยสุริยา มั่นคง เข้าทำการสำรวจเมืองโบราณแห่งนี้ พบเศษภาชนะดินเผาเนื้อหยาบ (Earthenware) ตกแต่งผิวภาชนะแบบลายเชือกทาบ เคลือบน้ำดินขุ่น และขัดมันสีดำ, เศษเครื่องถ้วยเนื้อกระเบื้อง (Porcelain) และแว่นดินเผา¹⁹ และในปี พ.ศ. 2541 กรมศิลปากรสำรวจเมืองโบราณนี้อีกครั้งโดยสำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 2 สุพรรณบุรี จากการสำรวจครั้งนี้ได้พบเศษภาชนะดินเผาแบบเนื้อดิน (Earthenware) เศษภาชนะดินเผาเนื้อแกร่ง (Stoneware) และเนื้อกระเบื้อง (Porcelain) ซึ่งมีทั้งเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ถัง สมัยราชวงศ์ซ่ง และสมัยราชวงศ์หยวน เครื่องถ้วยเขมร และเศษภาชนะดินเผาจากเตาพื้นเมือง นอกจากนี้ยังพบซากเนินดินโบราณสถานขนาดเล็กอีก 3 แห่งด้วย²⁰

ปราสาทวัดกำแพงแลง ตั้งอยู่ที่ตำบลท่าราบ อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี ทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเพชรบุรี ห่างออกมาประมาณ 1 กิโลเมตร ชื่อ “กำแพงแลง” นี้ คงเป็นชื่อที่ผู้คนในสมัยหลังใช้เรียกกันตามที่ได้เห็นสภาพของโบราณสถานว่ามีขนาดใหญ่โต และมีกำแพงที่ทำด้วยศิลาแลงล้อมอยู่โดยรอบ มิใช่ชื่อดั้งเดิมของโบราณสถาน กรมศิลปากรประกาศขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานของชาติเมื่อวันที่ 8 มีนาคม พ.ศ. 2478 และประกาศกำหนดขอบเขตโบราณสถานเมื่อวันที่ 1 มีนาคม พ.ศ. 2527 มีเนื้อที่ทั้งสิ้น 7 ไร่ 1 งาน 62 ตารางวา ต่อมาดำเนินการขุดแต่งบูรณะโบราณสถานเมื่อปลายปี พ.ศ. 2530 แล้วเสร็จในกลางปี พ.ศ. 2531²¹ จากการทำงานทางโบราณคดีครั้งนี้ทำให้พบโบราณวัตถุสำคัญ ได้แก่ ชิ้นส่วนประติมากรรมของพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรเปล่งรัศมี พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรลีลา และพระพุทธรูปนาคปรก อันมีลักษณะตรงกับศิลปะขอมแบบบาบูน ราวพุทธศตวรรษที่ 18²² และครั้งล่าสุดมีการขุดแต่ง

¹⁸ ศรีศักร วัลลิโภดม, *โบราณคดีไทยในทศวรรษที่ผ่านมา* (กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2525), 10, 67-68. ตีพิมพ์ครั้งแรกจากบทความเรื่อง “สภาพภูมิศาสตร์บ้านเมืองในกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาสมัยโบราณ,” *ข้อฟ้า* 1, 5 (เมษายน 2509) : 62-71. และ “สุพรรณภูมิอยู่ที่ไหน,” *ข้อฟ้า* 2, 6 (มีนาคม 2510) : 54-65.

¹⁹ กรมศิลปากร, “รายงานการสำรวจแหล่งโบราณคดีบ้านคูเมือง ตำบลทุ่งคลี อำเภอบางนางบวช จังหวัดสุพรรณบุรี,” โครงการโบราณคดีประเทศไทย (ภาคกลาง) กองโบราณคดี, 2528. (อัดสำเนา)

²⁰ กรมศิลปากร, “รายงานการสำรวจเมืองโบราณบ้านคูเมือง,” สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 2 สุพรรณบุรี, 2541. (อัดสำเนา)

²¹ กรมศิลปากร, *ทะเบียนโบราณสถานในหน่วยศิลปากรที่ 2*, 124.

²² จารึก วิไลแก้ว, “วัดกำแพงแลง,” *เมืองโบราณ* 17, 4 (ตุลาคม-ธันวาคม 2534) : 109-110 ; เพ็ญพรรณ คำรังศิริ, “โลกศวรเปล่งรัศมีที่พบจากการบูรณะวัดปราสาทกำแพงแลง จังหวัดเพชรบุรี,” *พิพิธภัณฑสถาน* 1, 6 (พฤศจิกายน 2531) : 27-31.

บูรณะโบราณสถานแห่งนี้อีกครั้งเมื่อปี พ.ศ. 2545 โดยได้ขุดแต่งเฉพาะปราสาทประธานด้านทิศตะวันออก สระน้ำ และบูรณะกำแพงแก้วด้านทิศเหนือและทิศตะวันออกบางส่วน²³

จากหลักฐานประเภทโบราณวัตถุสถานและร่องรอยชุมชนโบราณที่พบในบริเวณลุ่มแม่น้ำแม่กลอง-ท่าจีน ดังที่กล่าวมาแล้วนั้น แสดงให้เห็นว่า วัฒนธรรมเขมรในช่วงประมาณพุทธศตวรรษที่ 18 ได้เข้ามามีอิทธิพลต่อบ้านเมืองที่ตั้งอยู่ทางด้านตะวันตกของประเทศไทยในบริเวณลุ่มแม่น้ำแม่กลอง-ท่าจีน และใกล้เคียง (ลุ่มแม่น้ำเพชรบุรี) อย่างไรก็ตาม ร่องรอยวัฒนธรรมเขมรที่พบในบริเวณภูมิภาคตะวันตกนี้มีความแตกต่างกันบางประการกับวัฒนธรรมเขมรที่พบในประเทศกัมพูชา และยังพบความแตกต่างกันกับวัฒนธรรมทวารวดีอันเป็นวัฒนธรรมดั้งเดิมก่อนที่อิทธิพลเขมรจะแพร่เข้ามาในบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งในที่นี้จะทำการศึกษาถึงร่องรอยวัฒนธรรมเขมรที่พบในบริเวณลุ่มแม่น้ำแม่กลอง-ท่าจีน และใกล้เคียง (ลุ่มแม่น้ำเพชรบุรี) เปรียบเทียบกับร่องรอยวัฒนธรรมทวารวดีที่พบในภูมิภาคเดียวกัน และวัฒนธรรมเขมรทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือและในประเทศกัมพูชา ว่ามีความคล้ายคลึงหรือความแตกต่างกันในเรื่องใดบ้าง

ผลของการศึกษานี้อาจทำให้ทราบถึงภาพรวมพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของชุมชนโบราณในภูมิภาคตะวันตกของประเทศไทยในช่วงระยะเวลาไม่เกินพุทธศตวรรษที่ 19 ว่ามีการเปลี่ยนแปลงอย่างไรบ้างจากชุมชนในวัฒนธรรมทวารวดีมาเป็นชุมชนสมัยลพบุรีที่เจริญขึ้นภายใต้อิทธิพลวัฒนธรรมเขมรโบราณ ทำให้ทราบถึงความแตกต่างระหว่างชุมชนโบราณในวัฒนธรรมเขมรที่พบทางภาคตะวันตกซึ่งมีพื้นที่ส่วนใหญ่อยู่ในบริเวณลุ่มแม่น้ำแม่กลอง-ท่าจีน กับชุมชนที่มีมาก่อนหน้านั้นในวัฒนธรรมทวารวดีอันเป็นวัฒนธรรมเดิมที่มีอยู่ก่อนแล้ว ทั้งนี้พบว่า ก่อนที่อิทธิพลวัฒนธรรมเขมรจะเข้ามาในบริเวณภาคกลางและภาคตะวันตกของประเทศไทย ได้ปรากฏร่องรอยชุมชนสมัยทวารวดีที่สำคัญหลายแห่ง เช่น แหล่งโบราณคดีพิกุลทอง อำเภอบางแพ จังหวัดกาญจนบุรี เมืองโบราณคูบัว จังหวัดราชบุรี เมืองโบราณอู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี เป็นต้น และเมื่อวัฒนธรรมเขมรเข้ามามีอิทธิพลต่อบ้านเมืองโบราณในภูมิภาคตะวันตกแล้ว ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านใดบ้าง ตลอดจนความคล้ายคลึงและความแตกต่างที่เกิดขึ้นระหว่างชุมชนโบราณในวัฒนธรรมเขมรที่พบในบริเวณดังกล่าว กับชุมชนโบราณในวัฒนธรรมเขมรที่พบทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือและวัฒนธรรมเขมรที่พบในประเทศกัมพูชา

²³ บริษัทพรอนันต์การช่างจำกัด, “รายงานวัดกำแพงแลง ตำบลท่าราบ อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี,” รายงานเสนอต่อสำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 1 ราชบุรี กรมศิลปากร, 2545. (อัดสำเนา)

ความมุ่งหมายและวัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาร่องรอยชุมชนโบราณที่เจริญขึ้นภายใต้อิทธิพลวัฒนธรรมเขมรที่ปรากฏในบริเวณลุ่มแม่น้ำแม่กลอง-ท่าจีน และใกล้เคียง (ลุ่มแม่น้ำเพชรบุรี)
2. เพื่อต้องการทราบพัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนโบราณที่เกิดขึ้นในภูมิภาคตะวันตกของประเทศไทยในช่วงระยะเวลาไม่เกินพุทธศตวรรษที่ 19 (ก่อนสมัยอยุธยา) ว่ามีความเปลี่ยนแปลงอย่างไรบ้างจากชุมชนโบราณในวัฒนธรรมทวารวดีมาสู่ชุมชนภายใต้วัฒนธรรมเขมร
3. เพื่อต้องการทราบว่าวัฒนธรรมเขมรโบราณที่พบในภูมิภาคตะวันตก กับวัฒนธรรมเขมรที่พบทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทยและที่พบในประเทศกัมพูชา มีความคล้ายคลึงหรือแตกต่างกันอย่างไรบ้าง

ขอบเขตของการศึกษา

ทำการศึกษาร่องรอยวัฒนธรรมเขมรที่พบในบริเวณลุ่มแม่น้ำแม่กลอง-ท่าจีน อันเป็นพื้นที่ที่ตั้งอยู่ทางภูมิภาคตะวันตกของประเทศไทย ครอบคลุมจังหวัดกาญจนบุรี ราชบุรี สุพรรณบุรี นครปฐม และเพชรบุรี ในที่นี้ได้ศึกษาประเด็นเกี่ยวกับพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงทางด้านวัฒนธรรมในช่วงระยะเวลาไม่เกินพุทธศตวรรษที่ 19 จากชุมชนสมัยทวารวดีมาสู่ชุมชนที่ได้รับอิทธิพลวัฒนธรรมเขมรโบราณ ซึ่งศึกษาจากร่องรอยชุมชนโบราณที่ปรากฏอิทธิพลวัฒนธรรมเขมรโบราณ และหลักฐานประเภทโบราณวัตถุสถานที่พบภายในชุมชนโบราณนั้นๆ โดยจะนำหลักฐานเหล่านี้มาเปรียบเทียบกับร่องรอยหลักฐานในวัฒนธรรมทวารวดีที่พบในภูมิภาคเดียวกัน และร่องรอยวัฒนธรรมเขมรที่พบทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย รวมทั้งวัฒนธรรมเขมรที่พบในประเทศกัมพูชา ทั้งนี้เพื่อต้องการทราบถึงพัฒนาการความเปลี่ยนแปลงและการผสมผสานทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในบริเวณภูมิภาคตะวันตกของประเทศไทยในช่วงเวลาดังกล่าว

ขั้นตอนของการศึกษา

1. รวบรวมและศึกษาข้อมูลภาคเอกสารที่เกี่ยวข้อง เช่น แผนที่ แผนที่ แผนผัง ภาพถ่ายทางอากาศ รายงานการสำรวจ รายงานการขุดค้นขุดแต่ง บทความต่างๆ เป็นต้น

2. เก็บข้อมูลภาคสนามโดยการออกสำรวจตามแหล่งโบราณคดีต่างๆ ที่มีร่องรอยวัฒนธรรมเขมรในบริเวณลุ่มแม่น้ำแม่กลอง-ท่าจีน รวมทั้งศึกษาข้อมูลที่เป็นโบราณวัตถุที่เก็บรักษาอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ
3. จัดแบ่งกลุ่มหลักฐานทางโบราณคดีที่ได้มาหลังจากการออกสำรวจภาคสนาม
4. วิเคราะห์เปรียบเทียบข้อมูลหลักฐานที่รวบรวมมาได้ทั้งหมด
5. เรียบเรียงข้อมูล, แก๊ไข และจัดทำรูปเล่มวิทยานิพนธ์ฉบับสมบูรณ์

วิธีการศึกษา

1. รวบรวมเอกสารที่เกี่ยวข้อง
2. เก็บข้อมูลภาคสนามโดยใช้วิธีการสำรวจแหล่งโบราณคดีและในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติต่างๆ
3. วิเคราะห์เปรียบเทียบข้อมูลหลักฐานที่ได้จากการสำรวจ
4. รวบรวมเรียบเรียงข้อมูลทั้งหมดพร้อมที่จะเสนอผลงาน

แหล่งข้อมูล

1. หอสมุดมหาวิทยาลัยศิลปากร
2. หอสมุดแห่งชาติ ท่าवासกรี
3. ห้องสมุดสำนักโบราณคดี กรมศิลปากร
4. ห้องสมุดศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร
5. สำนักงานศิลปากรที่ 1 ราชบุรี
6. สำนักงานศิลปากรที่ 2 สุพรรณบุรี
7. พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร
8. พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุทอง
9. พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สุพรรณบุรี
10. พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ราชบุรี
11. พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระปฐมเจดีย์
12. พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนครศรีรี
13. แหล่งโบราณคดีที่มีร่องรอยอิทธิพลวัฒนธรรมเขมรในภูมิภาคตะวันตก ได้แก่ จังหวัดกาญจนบุรี ราชบุรี สุพรรณบุรี นครปฐม เพชรบุรี

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทำให้ทราบถึงการกระจายตัวของชุมชนโบราณที่ปรากฏอิทธิพลวัฒนธรรมเขมรในบริเวณลุ่มแม่น้ำแม่กลอง-ท่าจีน ว่าพบตรงบริเวณใดบ้าง
2. ทำให้ทราบถึงพัฒนาการทางสังคมวัฒนธรรม การเปลี่ยนแปลง และการผสมผสานทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในบริเวณลุ่มแม่น้ำแม่กลอง-ท่าจีน ในช่วงระยะเวลาไม่เกินพุทธศตวรรษที่ 19 (ก่อนสมัยอยุธยา) ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนั้นมีด้านใดบ้างเมื่ออิทธิพลวัฒนธรรมเขมรโบราณที่ผ่านมาจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เข้ามาสู่ชุมชนโบราณในภาคกลางที่เป็นชุมชนดั้งเดิมในวัฒนธรรมทวารวดี
3. ทำให้ทราบความคล้ายคลึงและความแตกต่างระหว่างวัฒนธรรมเขมรโบราณที่พบในภูมิภาคตะวันตก กับวัฒนธรรมเขมรที่พบทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทยและที่พบในประเทศกัมพูชา